

A Discourse Analysis of Political Culture and Its Impact on the Soft Power of the Islamic Republic of Iran from the Perspective of Āyatollāh Khāmene'ī

Mohammad Reza Abdollah Nasab^{ID}

Department of Social Sciences Education, Farhangian University, Tehran, Iran. mo.ab62@yahoo.com

Abstract

The discourse of the Islamic Revolution, through the construction of “otherness” and the establishment of hegemony over the patrimonial discourse of the Pahlavī regime, generated a new political order and culture within the political sphere of contemporary Iran. According to the principles of discourse analysis, political culture—by directing the attitudes and behaviors of a society’s citizens in political interactions and processes—possesses the capacity to enhance the soft power of a political system in confronting emerging threats posed by adversaries. The core question of this study is: From the viewpoint of the Supreme Leader (maqām-e mu’azzam-e rahbarī), how can political culture contribute to the production of soft power? The methodology of this research is descriptive-analytical. Drawing upon the analytical theory of Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, and based on the statements of the Supreme Leader, the study identifies the central nodal point (dāl-e markazī) of “pure Islam” (al-Islām al-naqī) and the floating signifiers (dawāl-e shenāvār) of the Islamic Revolutionary discourse—namely, rationality (‘aqlāniyyah), justice (‘adālah), freedom (hurriyyah), and the negation of domination (nafy al-sultāh)—and investigates the components of the desired political culture (i.e., participatory) across three dimensions: cognitive attitude, emotional attitude, and value-based attitude. The participatory political culture is grounded in the requisites of the Republic of the Believers (jumhūrī-ye mu’minīn), which, through its soft and mentally persuasive nature, formulates the model of divine-popular legitimacy, political participation, political authority, political insight (baṣīrah siyāsī), and national resistance as constitutive dimensions of soft power and the consolidation of the hegemony of the Islamic Republic within the contestation of international relations and the collision of national interests.

Keywords: Discourse, Islamism, Republicanism, Political Culture, Soft Power, Āyatollāh Khāmene’ī.

تحلیل گفتمانی فرهنگ سیاسی و تاثیر آن بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

محمدرضا عبداله‌نسب^{۱۵}

گروه آموزش علوم اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. mo.ab62@yahoo.com

چکیده

گفتمان انقلاب اسلامی با غیریت‌سازی و هژمونی بر گفتمان پاتریمونیاپلوی، موجد نظم و فرهنگ نوین سیاسی در سپهر سیاسی ایران معاصر شد. مطابق مباحث تحلیل گفتمانی، فرهنگ سیاسی، با جهت‌دهی ایستارها و رفتار شهروندان یک جامعه در تعاملات و فرایندهای سیاسی، ظرفیت ارتقای قدرت نرم نظام سیاسی را در مواجهه با تهدیدات نوظهور دشمنان خواهد داشت. سوال پژوهش این است که در دیدگاه مقام معظم رهبری، فرهنگ سیاسی چگونه می‌تواند موجب تولید قدرت نرم شود؟ روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی بوده که ضمن بهره‌گیری از نظریه تحلیلی لاکلاو و موف، و استناد به بیانات مقام معظم رهبری، با جانمایی دال مرکزی (اسلام ناب) و دوال شاور گفتمان انقلاب اسلامی (عقلانیت، عدالت، آزادی و نفی سلطه)، مولفه‌های فرهنگ سیاسی مطلوب (مشارکت‌جو) را در سه ساحت ایستار ادراکی، ایستار احساسی و ایستار ارزشی، مورد واکاوی قرار داده است. فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو، مبتنی بر استلزامات جمهوری مومنین است که با ماهیت نرم‌افزاری و اقناع‌سازی ذهنی، الگوی مشروعیت الهی مردمی، مشارکت سیاسی، اقتدار سیاسی، بصیرت سیاسی و مقاومت ملی را به‌مثابه ساحت‌های سازنده قدرت نرم و تثبیت هژمونی نظام جمهوری اسلامی، در کشاکش مناسبات بین‌المللی و تصادم منافع ملی، صورت‌بندی نموده است.

کلیدواژه‌ها: گفتمان، اسلامیت، جمهوریت، فرهنگ سیاسی، قدرت نرم، آیت‌الله خامنه‌ای.

۱. مقدمه

تطورات دامنه‌دار و جریان‌ساز عرصه بین‌المللی طی دهه‌های اخیر موجب تغییر در ساختار سنتی قدرت (سخت) شده و قدرت با فاصله‌گیری از ماهیت متقدم خود، به چهره دوم قدرت که قدرت نرم نام دارد، تغییر یافته است (قوام، ۱۳۹۰، ص ۸۷). امعان نظر به بهره‌مندی از قدرت نرم، مقوله‌ای اجتناب‌ناپذیر است که هیچ کشوری از جمله جمهوری اسلامی ایران نمی‌تواند از آن منفک باشد؛ بنابراین، واکاوی ماهیت قدرت نرم، مختصات و چگونگی استحصال آن، چاره‌اندیشی متفکران اجتماعی را در جستجوی راه‌حل‌های مطلوب، به خود مشغول ساخته که در این زمینه می‌توان به حصه روش تحلیل گفتمانی فرهنگ سیاسی، بذل توجه نمود. اصولاً گفتمان‌ها، مجموعه‌ای از نشانگان‌اند که با تغییر در الگوهای معنایی و رفتاری شهروندان (فرهنگ سیاسی)، با ضدیت و خصومت، به دنبال سلطه و هژمونی خود هستند. با نظر به روش تحلیل گفتمانی لاکلاو و موف قابل ادعاست که گفتمان انقلاب اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری، با مرکزیت اسلام ناب و دال‌هایی همچون جمهوریت، آزادی، استقلال، با حاشیه‌رانی گفتمان پهلویسم و فرهنگ سیاسی همسو با آن، به مثابه یک دوره جامعه‌پذیری بدیع، انتظام‌بخش فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو و پویا قلمداد می‌گردد. در مطالعات جدید، فرهنگ سیاسی^۱ به عنوان مقوله‌ای نرم‌افزاری و برخوردار از خصلت اقناعی، در زمره منابع درونی قدرت نرم و تأثیرگذار بر دیگران قرار گرفته (Nye, 1990, p. 80) که در گفتمان انقلاب اسلامی، برخلاف فرهنگ سیاسی محدود و تبعی عصر پهلوی، نضج و معنایابی آن، ذیل ارزش‌های دینی، کرامت و اعتبارسازی مردم، صورت می‌گیرد.

پژوهش حاضر درصدد ترسیم ماهیت گفتمانی فرهنگ سیاسی و اثرگذاری آن بر تولید قدرت نرم جمهوری اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری است؛ شخصیت متفکری که به موازات اشراف بر معادلات سیاسی حاکم بر دوران پهلوی دوم، به عنوان زعیمی سیاست‌اندیش و تئوری‌پرداز گفتمان انقلاب اسلامی، درصدد بالاروندگی قدرت نرم نظام سیاسی ایران، در مناسبات پیچیده و تهدیدات ترکیبی دشمنان می‌باشد. در باور ایشان، در دوران جدید، وجود «جنگی آشکار؛ اما نه با ابزارهای معهود و شناخته شده» (۱۳۸۱/۱۱/۱۵) امری مشهود به نظر می‌رسد که شدت تخاصم آن، از «تجهیز و صف‌آرایی «دشمن علیه آرمان‌های نظام اسلامی» قابل درک می‌باشد (۱۳۸۸/۶/۱۴). کاوش در بیانات مقام معظم رهبری، نشانگر جایگاه فرهنگ سیاسی، به عنوان یکی از مهم‌ترین متغیرهای تولید قدرت نرم و مقابله با خصم پیچیده دشمن است: «امروز چالش دشمن با جبهه حق، آسان نیست،

کار دشواری است؛ لذاست که به جنگ نرم متوسل می‌شوند و همه تلاش خودشان را می‌کنند که ذهنیات را خراب کنند» (۱۴۰۰/۱۱/۱۹). از این‌رو، فرهنگ سیاسی برآمده از گفتمان انقلاب اسلامی، با بازتولید مفاهیمی همچون هویت ملی-دینی، عقلانیت، آرمان‌گرایی، مسأله‌شناسی و...، سامان‌دهی ایستارها و نگرش‌های ادراکی، احساسی و ارزشی شهروندان را در قبال درونداد و برون‌دادهای نظام سیاسی به عهده دارد. در این فراگرد نرم‌افزاری، با ظهور خودآگاهی سیاسی نوین و ارتقای منزلت سیاسی شهروندان در هندسه تصمیم‌سازی نظام سیاسی، قدرت نرم نظام جمهوری اسلامی با اتکاء به مولفه‌هایی نظیر الگوی مشروعیت الهی مردمی، اقتدار سیاسی، مشارکت سیاسی، بصیرت سیاسی و مقاومت ملی، در کشاکش مکاتب و نظام‌های سیاسی، تثبیت می‌شود.

۲. مبانی نظری

تحلیل گفتمان، گرایشی از مطالعات بین‌رشته‌ای است که اواسط قرن بیستم، توسط زلیگ هریس^۱ مطرح شد. با وجود طرح دیدگاه‌های متقدم ازجمله ساختارگرا و کارکردگرا در تحلیل مزبور، ارنست لاکلائو^۲ و شانتال موف^۳ با استفاده از مفهوم قدرت میشل فوکو^۴ و تأکید بر شرایط فرامتنی، گفتمان را به مثابه ابزاری نیرومند در تحلیل‌های اجتماعی تبدیل نمودند. به اعتقاد آنها، هر معنا در ارتباط با رفتار کلی در حال وقوع و هر رفتار در ارتباط با یک گفتمان خاص، درک شده، نمی‌توان پدیده و کردارهای اجتماعی را بیرون از حوزه گفتمانی معنا کرد (مارش و استوکر، ۱۳۸۸، ص ۲۰۲). در واقع دغدغه این دو، به تصویر کشاندن درک و شناخت مردم جوامع مختلف از خود و ظهور الگوی رفتاری آن‌ها بود (همان، ۲۰۷) که با باور به نظریه گفتمان، به عنوان دریچه شناخت انسان به جهان و عهده‌دار انتظام اذهان و رفتار کنشگران، درصدد شناسایی نظام‌های معنایی بودند (کسرابی و پوزش شیرازی، ۱۳۸۸، ص ۳۴۲). در ادامه مهم‌ترین مفاهیم مرتبط با پژوهش حاضر در تحلیل گفتمانی لاکلائو و موف، تشریح می‌شوند.

۱-۱. **دال مرکزی:**^۵ دال مرکزی عبارت است از نقطه کانونی گفتمان که تمامی دال‌ها پیرامون آن جمع شده و با جاذبه معنایی خویش، سبب می‌شود سایر دال‌ها در حوزه آن باقی بمانند (همان، ص ۳۴۴).

1. Zellig Harris

2. Ernesto Laclau

3. Chantal Mouffe

4. Michel Foucault

5. Point Nodel

۲-۱. **دال شناور:**^۱ دالی است که مدلول آن غیر ثابت است؛ به عبارتی، مدلول‌های متعدد دارد و طیف‌های مختلف سیاسی برای اثبات و انتساب مدلول مطلوب خویش در رقابت با یکدیگر به‌سر می‌برند (کسرای و پوزش شیرازی، ۱۳۹۰، ص ۲۳۰).

۳-۱. **مفصل‌بندی:**^۲ فراگردی است که در آن دال‌های شناور را همانند قطعات به هم ریخته پازل به گونه‌ای چینش می‌کند که معنایی همه‌فهم و منسجم بدست می‌دهد. اصولاً گفتمان، کلیت منسجمی است که در نتیجه مفصل‌بندی حاصل می‌شود (لاکلانو و موف، ۱۳۹۲، ص ۱۷۱).

۴-۱. **غیریت:**^۳ غیریت به رابطه یک پدیده با بیرون از آن اشاره دارد که در هویت بخشی و تعیین آن پدیده، نقشی بنیادین بازی می‌کند (حسینی زاده، ۱۳۸۷، ص ۲۴). اصولاً منشاء تشکیل گفتمان‌ها، در ضدیت و دشمنی با یکدیگر است.

۵-۱. **هژمونی:**^۴ هژمونی بر اقناع درونی استوار است، و نه زور، که کارویژه آن، تعیین تصمیم توسط نیروهای سیاسی و تولید معنا در جهت تثبیت قدرت است (حقیقت، ۱۳۸۷، ص ۵۳۶).

۶-۱. **قدرت:**^۵ قدرت در ایجاد جامعه و معناداری جهان اجتماعی نقش دارد؛ در واقع شکل‌گیری هویت و فرهنگ جامعه، محصول قدرت به‌شمار می‌رود (حسینی زاده، ۱۳۸۷، ص ۲۸). روش پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی و با استفاده از بیانات مقام معظم رهبری می‌باشد.

۳. تحلیل گفتمان انقلاب اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری

پژوهش حاضر بر این فرض استوار است که تکوین فرهنگ سیاسی، محصول ساخت گفتمانی جوامع است، یعنی فرهنگ سیاسی به عنوان یک نظام معنایی، در قالب گفتمان فراگیرتر سیاسی - اجتماعی، با همنشینی دال‌ها، تولید معنا و تداوم‌یابی آن صورت می‌پذیرد (خواجه سروی و رادفر، ۱۳۹۶، ص ۱۱). از این‌رو گفتمان انقلاب اسلامی نیز فرهنگ سیاسی خاص خود را بازتولید و معنادهی می‌کند.

۳-۱. عناصر سازنده گفتمان انقلاب اسلامی

گفتمان انقلاب اسلامی را می‌توان نظام دانائی برخاسته از انقلاب جمهور با راهبری امام خمینی دانست که با ابنتا بر مبانی اسلامی و تنازع با گفتمان پهلوی، رویکرد نوینی را به مفاهیم اجتماعی

-
1. Floating signifier
 2. Articulation
 3. OTHERNESS
 4. Hegemony
 5. POWER

ازجمله اسلام و جمهور اتخاذ نموده است. در این میان، مقام معظم رهبری به عنوان متفکری سیاسی- اجتماعی، در تشریح ماهیت گفتمان انقلاب اسلامی، ابعاد نظر مبسوطی داشته‌اند.

۳-۱-۱. اسلام سیاسی (اسلام ناب)

دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی، اسلام ناب (سیاسی) است که با قبول هم‌روی دین و دنیا و پذیرش اسلام به‌مثابه ایدئولوژی برنامه‌ساز، عهده‌دار سامان‌دهی سبک زندگی فردی و اجتماعی می‌باشد. این خوانش که به معنای «اسلامی که سیاست اداره جامعه و مدیریت جامعه را برعهده می‌گیرد»، است (۱۳۹۴/۱۲/۲۵) که در برابر الگوهای رقیبی همچون اسلام سکولار (آریامهری) و اسلام متحجرانه قرار دارد. مقام معظم رهبری با تأکید بر «جامعیت دین اسلام» (۱۳۹۹/۱۲/۲۱) و نفی تنزل آن به «اعمال عبادی صرف و محض» (۱۳۹۹/۱۲/۲۱)، ریشه‌تر جدایی سیاست از اسلام را عدم فهم صحیح قرآن و نصوص دینی معرفی نموده‌اند (۱۳۹۷/۴/۲۵). علی‌رغم تحلیل مشوب برخی متفکران درخصوص همسانی مفهوم اسلام سیاسی با اسلام بنیادگرا، باید گفت، نسبتی میان دو الگوی مذکور وجود ندارد؛ زیرا اولاً، در گفتمان انقلاب اسلامی، مفهوم جمهور، معتبر شمرده شده (همان)، ثانیاً اسلام سیاسی، قائل به نفی کامل مدرنیته نیست، بلکه با تمیز وجوه منفی از وجوه مثبت تمدن غرب، راه‌حل اساسی پیشرفت جوامع مسلمان را، توسل به ارزش‌های دینی و بازگشت به اسلام ناب می‌داند (حسینی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۱۸).

۳-۱-۲. ولایت مطلقه فقیه

در دستگاه اجتهادی مقام معظم رهبری، ولایت فقیه جزو «واضحات فقه اسلامی و اعتبارات عقلایی» است (۱۳۸۰/۶/۱۵) که به‌مثابه «مهندسی نظام» (۱۳۸۳/۳/۱۴) و «ستون فقرات» (۱۳۷۶/۹/۵) ساختار نظام اسلامی است. در باور ایشان، خاستگاه مشروعیت حکومت، مبتنی بر «انتقال ولایت الهی» به فقیه است (۱۳۸۵/۳/۱۴) که به‌رغم برداشت‌های سنتی از اندراج سرپرستی محض در مفهوم ولایت، «ارتباط تنگاتنگ و غیرقابل انفصال محبت‌آمیز و عاطفی، فکری و عقیدتی» (۱۳۷۹/۱/۶؛ ۱۳۶۸/۹/۲۹) انتظام‌بخش رابطه ولی- جمهور می‌باشد. این دیدگاه در حوزه حکمرانی، با پذیرش نقش «سیاست‌گذاری و نه اجرایی» حاکم اسلامی (۱۳۷۷/۱۲/۴)، آشکارا بر کارویژه اعمال ولایت در تراحمات حکمرانی، تأکید می‌نماید: «... این کار {پاسدداشت عدالت و قوانین} در مرحله اجرا ممکن است با مطامع، منافع و آزادی بعضی از اشخاص منافات داشته باشد، حاکم مسلمانان ... در هر مورد که لازم بداند، تصمیمات مقتضی براساس فقه اسلامی اتخاذ کند و دستورات لازم را صادر نماید» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲، ص ۱۶).

۳-۱-۳. مردم

در بیان برخی مفسران شیعی، آیاتی همچون «فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ» (یونس، ۱۶)، اِشعار بر جمهوریت دارد (جوادی آملی، ۱۳۹۱/۰۱/۲۷). از این رو، از بدو پیروزی انقلاب اسلامی، مردم به عنوان یکی از دال‌های شناور گفتمان انقلاب اسلامی جایابی شده‌اند: «براساس دین و براساس اسلام، سالار زندگی جامعه، خود مردمند» (۱۳۹۵/۹/۳). علی‌رغم برخی تفاسیر از ترکیب انضمامی اسلام با مردم، این دو مفهوم، «حقیقت واحد» (۱۳۷۹/۱۲/۲۲) «طرح ناب و خالص دینی» (۱۴۰۰/۳/۱۴) و «پدیده‌ای بدیع» (۱۳۹۴/۱۱/۲۸) پنداشته شده که معنابخش مباحث بنیادینی در حوزه اندیشه سیاسی است: هیچ‌کس در نظام اسلامی نباید مردم، رأی مردم و خواست مردم را انکار کند ... رأی مردم ... لااقل پایه اعمال مشروعیت است. بدون آراء مردم، بدون حضور مردم و بدون تحقق خواست مردم، خیمه نظام اسلامی، سرپا نمی‌شود و نمی‌ماند» (۱۳۷۸/۳/۱۴).

۳-۱-۴. آزادی

آزادی، از مبانی معرفتی اسلام (۱۴۰۲/۱/۲۹)، در شمار بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی (۱۳۸۵/۳/۲۹) و خصایص فطری (۱۳۷۸/۱/۱) انسان‌هاست. بدیهی است که این مفهوم، ریشه در جهان‌بینی توحیدی دارد (۱۳۶۵/۱۰/۱۹)؛ تعریف و تحدید آن، می‌بایست متّصف به دو ویژگی «شرعی و قانونی» باشد (۱۴۰۲/۴/۶). آزادی سیاسی برخوردار از دو جنبه ایجابی و سلبی است: جنبه سلبی، ناظر به نفی استبداد و خودکامگی قدرت سیاسی و وجه ایجابی آن به معنای «حقّ تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه است» (۱۳۹۷/۱۱/۲۲)، بیانیه گام دوم). مقام معظم رهبری با طرد آموزه‌های لیبرالی و تأکید بر خوانش اسلامی، در وهله اول، آشکارا بر اهمیت فضای آزاد فکری و نسبت آن با ذهنیت بالنده جامعه تأکید نموده‌اند: «آزادی فکر آن است که انسان‌ها بتوانند آزاد بیندیشند. در غیر فضای آزاد فکری، امکان رشد وجود ندارد» (۱۳۸۴/۶/۸) سپس، توصیه اکید به سعه‌صدر و مراقبت از تنگ‌نظری در مواجهه با مخالفان نموده‌اند: «هو کردن کسی که حرف تازه‌ای می‌آورد، یکی از بزرگ‌ترین خطاهاست؛ بگذارید آزادانه فکر کنند» (۱۳۸۵/۳/۲۹).

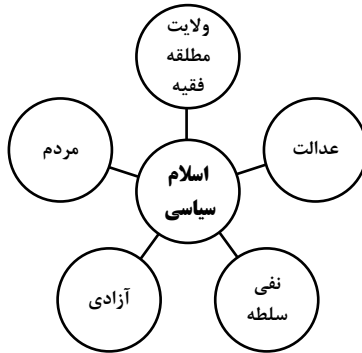
۳-۱-۵. عدالت

عدالت به عنوان یک مفهوم ارزشی، در طول تاریخ مورد توجه مصلحان اجتماعی بوده است. عدالت در تقریر مقام معظم رهبری، به گذاشتن هر چیز در جای خود و عطا‌ی حق هر فرد، افاده معنایی شده است (۱۳۷۷/۲/۱۸). تعبیر ایشان از عدالت به مثابه «اساس حکومت» و «مبنای تصمیم‌گیری اجرایی» (۱۴۰۰/۶/۶)، جایگاه ممتاز این دال را در گفتمان انقلاب اسلامی نشان

می‌دهد. یکی از مباحث مهم در حوزه عدالت‌پژوهی، نسبت و جایگاه عدالت در میان دیگر مفاهیم جامعه سیاسی است. مقام معظم رهبری با تمیز کمالات اجتماعی از کمالات فردی، معتقد است که گرچه عدالت در مقایسه با دیگر فضایل اجتماعی در جایگاهی والاتر می‌نشیند، اما در مقایسه با کمالات نهایی انسان، عدالت، غایتی متوسط به‌شمار می‌رود: «هزار سال است که امت اسلامی برای قسط و عدل دعا می‌کند ... قسط و عدل، واجب‌ترین کارها است. ما رفاه را هم برای قسط و عدل می‌خواهیم» (۱۳۷۶/۴/۲۵). ایشان تحقق عدالت اجتماعی را امری فارغ از قوای ادراکی و گرایشی تک‌تک آحاد جامعه تلقی ننموده؛ از آمیختگی قیام و قوام آن با عدالت فردی، سخن گفته‌اند: «عدالت نفسانی پشتوانه عدالت اجتماعی است. نمی‌شود کسی تقوا نداشته باشد، اما عدالت را اجرا کند. هر کس بخواهد منشاء عدالت شود، اول باید تقوا را رعایت کند» (۱۳۷۹/۱۲/۲۶). در این نسبت‌سنجی، تحقق بهینه عدالت، در گرو هم‌نهادی آن با عقلانیت و معنویت و نه صرفاً ساختارهای عدالت‌گرا است: «اگر معنویت با عدالت همراه نباشد، عدالت می‌شود یک شعار توخالی ... بیشتر جنبه سیاسی و شکلی پیدا می‌کند ... اگر عقلانیت در عدالت نباشد، گاهی اوقات عدالت به ضدّ خودش تبدیل می‌شود» (۱۳۸۸/۶/۸).

۳-۱-۶. نفی سلطه

تصریح برخی از آیات قرآن کریم همانند «لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا» (نساء، ۱۴۱) و «لا تظلمون و لا تُظلمون» (بقره، ۲۷۹) وجوب نفی تفرّق و سلطه‌گری بر جامعه ایمانی را هویدا می‌نماید. ماهیت سلطه و راه مقابله با آن، یکی از بدیع‌ترین مفاهیم در ادبیات سیاسی ایران معاصر است که با وقوع انقلاب اسلامی، به حوزه زبانی گفتمان انقلاب اسلامی وارد شد. در تعبیر مقام معظم رهبری، نظام سلطه، نظام جبارانی است که با تقسیم جهان به دو بخش سلطه‌گر و سلطه‌پذیر، و اتخاذ سیاست راهبردی بردگی ملت‌ها و تسلط بر سرنوشت آنها (۱۳۹۳/۵/۱) آزادی حقیقی و عدالت فراگیر را به یغما می‌برند (۱۴۰۱/۷/۲۷). در دوران حاضر، مصداق قرآنی کفر به طاغوت، نفی نظام‌های سلطه است که انقلاب اسلامی ایران، جبهه‌ای چالش‌گرایانه را با استکبار ایجاد نموده است (۱۳۸۷/۳/۲۱). در این دیدگاه، سه گونه سلطه فرهنگی، اقتصادی و علمی (۱۳۸۳/۴/۱) ابزارهای نظام سلطه‌اند که هژمونی آنها، در غفلت از توحید ناب و واگرایی در برابر بیگانه، جستجو می‌شود (۱۳۷۸/۸/۱۲). مقام معظم رهبری، گنتمان انقلاب اسلامی را در دهه هفتاد، با تعبیر «مردم‌سالاری دینی» یا «جمهوری مومنین» بازکاوی نمودند که وجه اشتراک هر سه گزاره، اتکاء به دو رکن جوهری «اسلام و مردم» است که انعکاس آن در الگوی فرهنگ سیاسی مطلوب، قابل مشاهده و بررسی است.

نمودار ۱- مفصل‌بندی گفتمان انقلاب اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری

۴. فرهنگ سیاسی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری

اصولاً فرهنگ سیاسی رشته‌هایی از تاروپود فرهنگ عمومی جوامع است که با نشان دادن الگوها و روال عام جهت‌گیری‌های مردم در باب سیاست و پدیده‌های سیاسی، در باورها، نمادها و ارزش‌های آنان متجلی می‌شود (هیوود، ۱۳۸۹، ص ۲۸۲). در تعاریف متعدد از این مرکب‌واژه، می‌توان تقریر گابریل آلموند^۱ و سیدنی وربا^۲ را جامع‌ترین تعریف دانست: «فرهنگ سیاسی، بازنمایی خاصی از ایستارها، ارزش‌ها، احساسات، اطلاعات و مهارت‌های سیاسی است که با تاثیرگذاری بر رفتار شهروندان و رهبران سیاسی، بر فرایندهای نظام سیاسی مدخلیت دارد» (آلموند و وربا، ۱۹۶۳، ص ۱۵). بر این اساس، فرهنگ سیاسی، مقوله‌ای نرم‌افزاری است که با شکل‌دهی به ساحت هویتی انسان‌ها، به عنوان یکی از منابع قدرت نرم است: «امروز مهم‌ترین چیزی که در بلندمدت برای مراکز قدرت سیاسی دنیا مطرح است، سلطه فرهنگی است ... چیزی که به مراکز سلطه جهانی، اقتدار حقیقی و تضمین شده می‌بخشد، سلطه فرهنگی است ... مسأله، مسأله فرهنگ است؛ در درجه اول هم فرهنگ سیاسی» (۱۳۷۸/۱۱/۴).

در این بخش با استفاده از الگوی آلموند و وربا، مولفه‌های فرهنگ سیاسی در دیدگاه مقام معظم رهبری تبیین می‌شود. در الگوی مذکور، جهت‌گیری‌های فردی نسبت به نظام سیاسی، عبارتند از:

۱) **ایستار ادراکی:** ناظر به دانسته‌ها و باورهای مردم است که شناخت آنها را از نقش‌ها، نهادها و داده‌ها نشان می‌دهد.

۲) **ایستار احساسی:** این نگرش حاوی احساس مردم نسبت به نظام سیاسی، مقررات، نقش‌ها و

1. Gabriel Almond

2. Sidney Verba

داده‌های نظام است. دوستی و نفرت نسبت به نظام، حاکی از نگرش احساسی است که مانع ارزیابی دقیق روند واقعی جریان‌ات می‌شود.

۳) **ایستار ارزشی:** ناظر به ارزشیابی اهداف سیاسی است که از معیارهای ارزشی، شناختی و احساسی تشکیل می‌شود. ممکن است داوری فرد نسبت به نظام سیاسی ناشی از ارزش اخلاقی، مذهبی یا سنتی جامعه باشد.

۴-۱. بُعد ادراکی فرهنگ سیاسی

هویت ایرانی- اسلامی: هویت، به خصوصیتی در فهم کنشگر نیت‌مند که موجد تمایلات انگیزشی و رفتاری است، اطلاق می‌شود (مشیرزاده و مسعودی، ۱۳۸۸، ص ۲۵۵). گاهی از آن به درک مردم در خصوص کیستی شخصیت و چیستی معناداری پدیده‌ها تعبیر شده است (گیدنز و بردسال، ۱۳۸۶، ص ۴۵). عماد افروغ، معتقد به درهم‌تیدگی هویت با انگاره‌های فرهنگی است، چنانکه عناصر زیربنایی و روبنایی فرهنگ، عاملی مهم در شناخت هویت جوامع تلقی می‌شود (افروغ، ۱۳۸۷، ص ۱۳). در مطالعات فرهنگی، تکوین و تکامل هویت جوامع، تابع تعریف از «خود» و «دیگری» است، پس، هویت هم مشابهت‌ساز است و هم تفاوت‌آور (افتخاری، ۱۳۹۳، ص ۲۱). مقام معظم رهبری هویت را با «خود» و «خودی خود» تعبیر نموده (۱۳۷۸/۵/۸) و می‌فرماید: «فرهنگ، هویت یک ملت است. ارزش‌های فرهنگی روح و معنای حقیقی یک ملت است. همه چیز مترتب فرهنگ است» (۱۳۹۲/۹/۱۹). در این دیدگاه، هویت ایرانی- اسلامی، حقیقتی واحد است (۱۴۰۲/۷/۵) و ملیت در مقابل دین قرار نمی‌گیرد (۱۳۸۵/۸/۱۸)، بلکه با تفکیک ناسیونالیسم مثبت از منفی و غیریت با گفتمان مدرن پهلوی (۱۳۹۹/۳/۱۳)، بر خوانشی بومی و نه تجدد مآب، از عنصر ایرانیت، تاکید شده است. مقام معظم رهبری در حوزه داخلی، با عدم تطبیق و تحدید مرز خودی/غیرخودی به جناح‌بندی‌های سیاسی (۱۳۸۰/۹/۲۱) و احصاء آحاد جمهور در زمره خودی (۱۳۷۸/۵/۸)، در عرصه خارجی، با تبعیت منافع ملی از هویت اصیل جامعه (۱۳۹۶/۳/۲۲)، استقلال سیاسی و هضم‌نشده‌گی در برابر نظام سلطه (۱۳۹۶/۳/۱۷)، هویت نوینی را در تجربه سیاسی ایرانیان به ارمغان آورده است (۱۴۰۲/۶/۲۹).

کنش‌گری تحلیل‌گرا: مرکب‌واژه تحلیل‌سیاسی^۱، به فرایند کاوش‌گرایانه‌ای اطلاق می‌شود که درصدد بازشناسی منافع و انگیزه‌های سیاسی و تبیین ملاحظات آشکار و پنهان در یک پدیده و روند سیاسی است (اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۷۹). نخستین مسأله درباره جایگاه این عنصر، تبارشناسی فقدان

تحلیل نادرست در حوادث سیاسی صدر اسلام است: «چیزی که امام حسن مجتبی (ع) را شکست داد، نبودن تحلیل سیاسی در مردم بود. مردم، تحلیل سیاسی نداشتند. چیزی که فتنه خوارج را به وجود آورد و امیرالمؤمنین (ع) را آنطور زیر فشار قرار داد، و قدرتمندترین آدم تاریخ را آنگونه مظلوم کرد، نبودن تحلیل سیاسی در مردم بود، و الا همه مردم که بی دین نبودند» (۱۳۷۲/۸/۱۲). مقام معظم رهبری با تمیز ناهمسازی «فهم سیاسی» از «سیاست بازی» (۱۳۹۴/۴/۱۳) و تنزل کنشگری به حمایت یا مخالفت صرف با رویدادها، سیاست اندیشی را به فهم چگونگی «حرکت عمومی جامعه» و درک صحیح پدیده‌های سیاسی اطلاق نموده‌اند. در این منظر، آگاهی از قواعد حاکم بر سیاست، از «کارهای بسیار اساسی» (۱۳۹۸/۳/۱) که موجب شناخت «پشت پرده» تحولات (۱۳۷۷/۱۲/۴)، گره‌گشای حوادث «غبارآلود» (۱۳۷۸/۵/۸) و «مصونیت‌بخش در برابر دشمن» (۱۳۷۰/۶/۲۷) است، که در نهایت رفتار کنشگر سیاسی را چنانکه «هر حرفی را به آسانی نپذیرد و هر احتمالی را به آسانی در ذهن خودش راه ندهد یا رد نکند»، سامان می‌بخشد (۱۳۸۵/۷/۲۵).

عقلانیت سیاسی: پژوهش حاضر با پذیرش عقلانیت ذاتی و نه ابزاری، عقلانیت سیاسی را همسو با داده‌های وحیانی و متکی بر هست‌ها به عنوان الگو و منبع الهامی برای بایدها، مفروض می‌داند (جوادی آملی، ۱۳۸۴، ص ۴۸). عقلانیت سیاسی به مثابه یکی از مولفه‌های مکتب امام خمینی (۱۳۹۰/۳/۱۴) متضمن «خردگرایی، حکمت، ملاحظه جوانب و آثار و تبعات یک اقدام» است (۱۳۹۲/۶/۶) که با نفی جزمیت و مطلق‌انگاری در اندیشه و کنش سیاسی، شناخت شایسته «اهداف و ابزارهای» (۱۳۸۳/۵/۲۵) حکمرانی را تسهیل می‌نماید. بررسی بیانات مقام معظم رهبری، بیانگر تناظر کاربرد عقلانیت با وجوه ایجابی و سلبی آن است؛ چنانکه در برخی از خرده‌فرهنگ‌های سیاسی، خلط‌گرایی مغشوشی مشاهده می‌شود. در بُعد ایجابی، مفهوم عقلانیت، ملازم با «انقلابی‌گری» (۱۳۹۶/۳/۱۴)، «آزاداندیشی» (۱۳۸۴/۲/۱۹) و «آرمان‌گرایی» (۱۳۹۱/۵/۳) است، چنانکه در بُعد سلبی، تکیه صرف بر «محاسبات مادی و مصلحت‌اندیشی» (۱۳۶۸/۶/۲۲)؛ «سیاسی‌کاری» (۱۳۸۸/۴/۲۹)، «انفعال و هزیمت» (۱۳۹۲/۵/۶)، «محافظه‌کاری و طرفداری از وضع موجود» (۱۳۸۴/۶/۸) و «عدول از ارزش‌ها» (۱۳۹۰/۳/۱۴) از جمله مفاهیمی هستند که احتمال تفسیر نادرست از عقلانیت را متصور می‌نماید.

۴-۲. بُعد احساسی فرهنگ سیاسی

آرمان‌گرایی واقع‌بینانه: اصولاً آرمان‌خواهی برخلاف محافظه‌کاری، خواهان تغییرات در برخی معادلات حاکم بر تصمیم‌گیری‌هاست (مانهایم، ۱۳۸۰، ص ۹۸). تعیین آرمان‌های یک ملت و چگونگی دسترسی در بزنگاه‌های به ظاهر تراحم‌آمیز با محافظه‌کاری، عقلانیت و مصلحت، از

دغدغه‌هایی است که اندیشه‌های متفکران اجتماعی را به خود مشغول ساخته است. در موضع تحلیلی مقام معظم رهبری، آرمان‌ها به مثابه یکی از بنیان‌های انگیزشی فرهنگ سیاسی، منظومه‌ای ذومراتب (کوتاه‌مدت و غائی) اند (۱۳۹۲/۵/۶) که تحقق آن نه تنها فارغ از بذل توجه به واقعیات و مصالح نیست؛ بلکه واقعیات موجود، نقش پلکان آرمان‌ها (۱۳۹۴/۰۴/۲۰) و اجتناب از خیال‌پردازی (۱۳۹۴/۰۵/۶) را ایفا می‌نماید: «شما خیال نکنید... در زمان پیامبر مکرم و خلفای آن حضرت، مردم به نهایت آرمان‌ها رسیدند؛ نه، مهم این است که یک کشور حرکت بکند» (۱۳۹۳/۱۰/۱۷). در این راستا، چالش‌انگاری ایشان از نسبت آرمان‌گرایی با محافظه‌کاری، روشن است؛ محافظه‌کاری، مفهومی انفعالی و به معنای «تسلیم در برابر واقعیات» و «قتلگاه انقلاب» (۱۳۷۹/۱۲/۹) است، در حالی که آرمان‌گرایی، به مثابه «موتور حرکت» (۱۳۷۸/۰۹/۲۶) کارویژه شناخت درست واقعیات، بهره‌گیری از ابعاد مثبت و مقابله با واقعیات منفی را به عهده دارد (۱۳۹۴/۴/۲۰).

اعتماد سیاسی: اعتماد سیاسی حالتی مثبت و جهت‌گیری برهم‌کنشی است که از آن، به باور به عملی که از دیگران انتظار می‌رود، تعبیر شده که جنبه احساسی^۱ آن، نیرویی است که برای سرمایه‌گذاری‌های احساسی قوی به کار می‌رود. اصولاً اعتماد سیاسی به دو صورت دسته‌بندی می‌شود: الف) اعتماد افقی: اعتماد مردم به همدیگر، ب) اعتماد عمودی: اعتماد مردم به دولت (درخشه، افتخاری ورداد، ۱۳۹۴، ص ۵۸-۵۹).

اعتماد سیاسی افقی، مبتنی بر نگره الهیاتی و حُسن ظن آحاد مردم به خداوند متعال است (۱۳۹۴/۶/۱۲) که با پدیداری هنجارهایی همچون تعاون اجتماعی (۱۳۹۳/۱/۱)، امر به معروف و نهی از منکر (۱۳۹۴/۱/۱) و انضباط اجتماعی (۱۳۸۵/۸/۱۸) و نقش‌آفرینی در فرهنگ سیاسی، ناکامی جنگ نرم دشمن در «ایجاد تردید در دل‌ها و ذهن‌های مردم» (۱۳۸۸/۹/۴) می‌باشد. در حوزه اعتماد عمودی، جلب اعتماد افکار عمومی، از «اساسی‌ترین کارها» است (۱۳۹۷/۴/۶) که نمونه بارز آن، باور امام خمینی به «اعتماد متقابل» با مردم بوده است (۱۳۸۵/۵/۳۱). این سنخ از اعتماد با پاسخگویی مسئولان، شفافیت در تصمیم و کارآمدی محقق خواهد شد.

۴-۳. بُعد ارزشی فرهنگ سیاسی

با هژمونی گفتمان انقلاب اسلامی، بهره‌مندی جمهور از حقوق سیاسی همچون ارزیابی فراگردها و نظارت بر قدرت سیاسی، جایگاه ممتازی در فرهنگ سیاسی پیدا نمود که این مهم را در مولفه‌های ذیل می‌توان واکاوی نمود:

مسئله‌شناسی: مسئله‌شناسی ژرف‌انگار، در حوادث مستحده کشور، از مولفه‌های موثر بر چگونگی نحوه ارزشیابی روندهای موجود است؛ چنانکه غفلت از آن، افول فرهنگ سیاسی را در پی خواهد داشت. مقام معظم رهبری، با الهام از الگوی رفتاری امام خمینی و «تمرکز بر اولویت‌ها» (۱۳۹۷/۳/۱۴)، با طرح دوگانه «اهم و مهم / فروع و اصول»، اهمیت مسئله‌شناسی را در ساحت ارزشیابی، بازشناسی نموده‌اند. ایشان با اذعان به عدم مسئله‌شناسی، به عنوان یکی از «نقاط آسیب‌پذیر» و «موانع درونی» زیست سیاسی مسلمین، قیام امام حسین (ع) را بازتاب استنباط صحیح در انجام وظیفه اصلی زمانه خویش تفسیر می‌نمایند: «{امام حسین (ع)} در شناخت چیزی که آن روز دنیای اسلام به آن احتیاج داشت، دچار توهم و اشتباه نشد ... {اینکه} چه چیز اصلی است ... و چه چیز فرعی و درجه دوم است» (۱۳۷۱/۵/۷). بدین ترتیب می‌توان گفت، به‌رغم لزوم بررسی مسائل فرعی در جامعه (۱۳۸۹/۶/۲۵)، کماکان دوگانه اصلی / فرعی، معیار بنیادین ارزشیابی متقن و اعلام «مخالفت و موافقت» (همان) با مسائل جاری کشور است: «سراغ مسائل فرعی رفتن، در حالی که ما مسائل اصلی را جلوی چشم داریم، جایز نیست» (۱۴۰۱/۳/۴).

تقوای سیاسی: در سیاست‌اندیشی اسلامی، هرگونه کاوش و ارزشیابی سیاسی، می‌بایست آمیزه‌ای از انگاره‌های اخلاقی باشد، همانطور که «سیاست‌امیرالمؤمنین (ع)، آمیخته با معنویت» بود (۱۳۸۸/۶/۲۰). در این تقریر، «تقوای سیاسی؛ یعنی هر کس که در کار سیاست است، سعی کند با مسائل سیاسی صادقانه و دردمندانه و از روی دلسوزی برخورد کند و سیاست به معنای پشت هم‌اندازی و فریب و دروغ گفتن به افکار عمومی مردم، مطلوب اسلام نیست» (۱۳۸۱/۵/۵). در واقع می‌توان تقوای سیاسی را نشانه‌گذاری مقام معظم رهبری در جهت اضمحلال فرهنگ سیاسی دوران پهلوی و نیل به وضعیت مطلوب، تفسیر نمود که دلالت‌های اخلاقی آن، تفکیک نقد از وهن در مواجهه با مخالف (۱۳۹۶/۱/۶)، اجتناب از فرهنگ سیاسی عشیره‌ای و تعصبات فرقه‌ای به بهانه ایمان مذهبی (۱۳۸۵/۳/۲۹)، نفی صریح افراط و تفریط (۱۳۷۶/۷/۱۶)، مراقبت از آلودگی جناح‌بازی و حزب‌بازی (۱۳۹۵/۸/۱۲) و صداقت و راستی در سیاست‌ورزی (۱۳۸۵/۸/۱۷) را تضمین می‌نماید. با نظر به مولفه‌های پیش‌گفته، در میان سه الگوی مشهور فرهنگ سیاسی محدود، تبعی و مشارکتی، فرهنگ سیاسی مطلوب (مشارکت‌جو) در منظر مقام معظم رهبری، بیشترین افتراق را با دو الگوی حدود و تبعی دارد که انعکاس آن، در تکوین مولفه‌های قدرت نرم گویاست. در شرح این نسبت‌سنجی باید گفت که فرهنگ سیاسی محدود^۱، نازل‌ترین سطح فرهنگ سیاسی است؛ زیرا

افراد با ضعف آگاهی، خود را به عنوان عضوی از جامعه تصور نمی‌کنند و اساساً نقشی در مشارکت سیاسی ندارند. در گونه دوم (تبعی)^۱، شهروندان از نقش‌های متعدد دولت و نتایج تصمیمات آن مطلع هستند؛ گرچه در فرایندهای سیاست‌گذاری ایفاگر نقشی تعیین‌کننده نیستند. فرهنگ سیاسی مشارکتی^۲، مختص جوامع توسعه‌یافته است که شهروندان با بهره‌مندی از دانش سیاسی بالا و حساسیت به رفتارهای نخبگان، عزم جدی جهت ورود به حوزه‌های مختلف اجتماعی دارند. در این نوع فرهنگ سیاسی، مردم خود را متعلق به نظام سیاسی دانسته، معتقد به تاثیرگذاری در راستای بهبود تصمیم‌های سیاسی می‌باشند (قوام، ۱۳۸۲، ص ۷۳).

قدرت نرم: در دوران معاصر، ایده قدرت نرم، نخستین بار توسط جوزف نای^۴ در سال ۱۹۹۰ طرح شد که سه شاخص فرهنگ، ارزش‌ها و سیاست‌های داخلی را به عنوان منابع قدرت نرم معرفی نمود. در مطالعات نای، اصولاً قدرت نرم برساخته ذهنیت و ادراک مردمان است که با اطلاق آن به توانایی کسب مطلوب، از طریق جذابیت‌های فرهنگی، ایده‌آل‌های سیاسی و سیاست‌های یک کشور، متکفل معنابخشی به علایق دیگران است (نای، ۱۳۸۷، ص ۴۳).

در مطالعات پژوهشگران حوزه قدرت نرم، موارد ذیل، به عنوان ویژگی‌های قدرت نرم برشمرده شده است:

الف: قدرت نرم، رابطه‌ای است که متضمن منظومه‌ای متشکل از اجزاء مترابط و متقابل است.
ب: قدرت نرم از جنس اقناع است و دیگران را به تبعیت از هنجارها یا موافقت با آن‌ها همراه می‌کند.

ج: نتایج قدرت نرم، از جنس کنش فرهنگی و دیربازده است که محتاج گذشت زمان می‌باشد (جدیدی، نصیری و برزین، ۱۴۰۰، ص ۳۲).

هژمونی گفتمان انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، محصول اقبال مردم به الگوی نوینی از فرهنگ سیاسی، به نام فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو است که دربردارنده تلائم اسلام با جمهور و آزادی با استقلال بود، لاجرم تاثیرگذاری مستمر این گفتمان در مناسبات بین‌المللی، نیازمند تولید فزاینده قدرت نرم است که با خوانش اسلامی از مولفه‌هایی همچون مشروعیت سیاسی، مشارکت سیاسی، اقتدار سیاسی، بصیرت سیاسی و مقاومت ملی، میسور می‌باشد.

-
1. Subject
 2. Participant
 3. Soft power
 4. Joseph Nye

مشروعیت الهی مردمی: مسأله مهم در مشروعیت، بررسی فرمان دادن و اطاعت، برحسب حق و توضیح شرایطی است که در آن روابط سیاسی عادلانه تلقی شوند، چنانکه نظام‌های سیاسی همواره به مشروعیت، به عنوان یکی از مولفه‌های قدرت نرم نیاز دارند. تفاوت خاستگاه و ماهیت مشروعیت در اندیشه مقام معظم رهبری، از خوانش‌های غربی و استبدادی، امری گویاست، چنانکه با وجود فراگیری نظریات سکولار در ردّ حاکمیت الهی، و حکومت‌های استبدادی در نفی اراده مردم، ایشان با تقریری بدیع، مشروعیت سیاسی را بر ساخته «درهم آمیختن هدایت الهی و اراده مردمی» (۱۳۸۴/۰۵/۱۲) تلقی نموده‌اند: «اندیشه خدامحوری با اندیشه مردم محوری منافات ندارد، اینها بر روی هم قرار می‌گیرند» ... اشکال کار نظام‌های دنیا این است که یا هدایت الهی در آنها نیست ... یا اراده مردمی در آن نیست» (همان). الگوی ابتکاری مشروعیت الهی - مردمی، برخلاف دو رهیافت رقیب (سکولار/ استبداد) اسلامیت و جمهوریت را فدای یکدیگر نکرد و با اثبات هم‌نشینی حاکمیت خدا با اراده مردم (۱۳۸۲/۹/۲۶) در ساختار نظام سیاسی، الهیات دینی و اراده مردم را به مثابه دو شاخص ظرفیت‌ساز برتری قدرت نرم جمهوری اسلامی، در تقابل با الگوهای مشروعیت‌بخش در نظام‌های سیاسی، معرفی می‌نماید.

اقتدار سیاسی: مفهوم اقتدار با تعبیر به قدرت مشروع و تمایز معنایی از اقتدارگرایی (هیوود، ۱۳۹۱، ص ۱۹۰) در ناخودآگاه فرهنگ عمومی، ساری و جاری می‌باشد (سریع‌القلم، ۱۳۹۱، ص ۵۱). با نظر به سنخ‌شناسی سه‌گانه ماکس وبر از اقتدار سنتی، قانونی و کاریزماتیک (استونز، ۱۳۸۷، ص ۶۶)، اقتدار سنتی و کاریزماتیک، به دلیل ابتنای بر گفتمان پاتریمونیال (پدرسالار) و فرهنگ سیاسی تبعی، قرابتی با گفتمان انقلاب اسلامی و فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو ندارد. در تعبیر مقام معظم رهبری، اقتدار سیاسی، به اثرگذاری و اثرناپذیری (۱۳۸۰/۲/۲۸) و نه سلطه‌جویی و افزون‌طلبی تعریف شده که به عنوان عامل درون‌زای قدرت نرم، استحصال آن را نباید از افکار عمومی جهانی تأمین نمود (۱۳۹۱/۱۱/۲۸). ایشان با عدم باور به مداخلیت شبکه جناح‌های سیاسی کشور (۱۳۹۲/۶/۱۴) در تولید اقتدار، دو خصلت معنوی و مردمی بودن را معنابخش اقتدار سیاسی عقلانی و مردمی معرفی نموده‌اند. در این رهیافت الهی و مردم‌پایه، فارغ از اتکای اقتدار سیاسی به «سلاح، پول و تبلیغات» (۱۳۸۸/۷/۱۴)، تأکید آن، بر مفاهیمی متافیزیکی، همچون «ایمان، توکل و حُسن‌ظن به خدا» در حیطه نظر و «پرهیزگاری و عدالت» (۱۳۷۹/۱۲/۲۹) در کنش است که به‌رغم عدم تهدیدآفرینی سخت در عرصه بین‌المللی (۱۳۸۸/۷/۱۴)، «هر صاحب قدرتی را در دنیا تکان می‌دهد و هر دستگاهی را که از قدرت، انتفاع مادی می‌برد، دچار وحشت می‌کند» (۱۳۹۷/۱۱/۲۹). مقام معظم رهبری با گونه‌شناسی اقتدار سیاسی «تبلیغاتی» و اقتدار سیاسی «میدانی» (۱۳۹۴/۶/۲۵)،

«اتحاد مردم، کارآمدی کارگزاران و ارتباط دوسویه دولت با ملت» (۱۳۹۲/۶/۲۰) را سامان‌بخش وجه مردمی و میدانی اقتدار سیاسی معرفی نموده‌اند که تفاضل آن از اقتدارهای مادی و نرم‌افزاری معاصر، برجسته می‌باشد (همان).

مشارکت سیاسی: از آنجا که براساس نوع و نحوه مشارکت سیاسی، می‌توان به فرهنگ سیاسی یک ملت پی‌برد، فرهنگ سیاسی زادگاه مشارکت سیاسی پنداشته شده است. دانش‌واژه مشارکت سیاسی، به فعالیت جمعی فردی اعضای سطوح مختلف نظام سیاسی و رده‌بندی گرایش‌ات آنان، در راستای تدبیر امر سیاسی، اطلاق می‌گردد (راش، ۱۳۷۷، ص ۱۲۴). مهم‌ترین محور فرهنگ سیاسی دینی، حاکمیت انسان بر سرنوشت اجتماعی خویش است که تبلور آن را در گسترش عرصه‌های مشارکت سیاسی و انتخابات‌های متعدد، بعد از انقلاب اسلامی می‌توان یافت. در این دیدگاه، مشارکت سیاسی، از اساسی‌ترین مولفه‌های حکمرانی (۱۳۸۴/۳/۵) و مهم‌ترین ابزار تولید قدرت نظام سیاسی محسوب می‌شود (۱۴۰۰/۳/۲۶) که در جدالی تئوریک با لیبرالیسم، کمونیسم و فاشیسم (۱۳۹۶/۱/۱) با تحقق ثبات سیاسی درونی و افزایش قدرت چانه‌زنی، امتیازگیری و تأثیرگذاری نظام سیاسی در صحنه جهانی، در ارتقای قدرت نرم ایفای نقش می‌کند. واکاوی اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری، بیانگر تقریری موسع از مشارکت سیاسی است؛ زیرا مشارکت مردم مسأله‌ای درجه اول (۱۴۰۳/۳/۲۶) و برخوردار از جایگاهی حقیقی و نه اعتباری- اضطراری، محسوب می‌شود: «بعضی‌ها اسم مردم را می‌آورند؛ اما حقیقتاً اعتقادی به مشارکت مردم ندارند» (۱۳۸۷/۹/۲۴). پیامد این نگرش، در عدم عاملیت صرف خط‌مشی‌های سیاسی، در راستای مشارکت در انتخابات، قابل رصد است: «هر کسی به ایران علاقه‌مند است [باید رأی بدهد] ... ممکن است یکی، از شخص این حقیر خوشش نیاید، خب نیاید، عیبی ندارد، [اما] ایران را، کشورش را دوست دارد یا نه؟ [پس] باید در انتخابات شرکت کند» (۱۳۹۸/۱۱/۱۶).

در این راستا، گلایه تلخ مقام معظم رهبری از مهجوریت اهمیت مشارکت در ذهن و ضمیر برخی از کنش‌گران انقلابی، جلب توجه می‌نماید: «بعضی‌ها از بچه‌های خوب و انقلابی تعجب می‌کنند که فلانی {رهبری} مدام می‌گوید در انتخابات شرکت کنید، شرکت کنید؛ از من گله‌مند می‌شوند که چرا شما مدام گفتید بیایید در انتخابات شرکت کنید. آقا جان! توجه داشته باشید که مصیبت، آن روزی است که مردم پشت کنند به صندوق رأی» (۱۳۹۶/۳/۱۷). در دیدگاه ایشان، در صورت تراحم میان میزان مشارکت عمومی و آرای بالای نامزد پیروز انتخابات، مشارکت، ترجیح پیدا می‌کند: «اگر شرکت‌کنندگان در انتخابات کم باشند، اما فرد صالح با صدی نود آراء انتخاب شود؛ یا اینکه شرکت‌کنندگان زیاد باشند و فرد صالح، مثلاً با پنجاه و پنج درصد انتخاب شود، چنانچه بین این

دو صورت، امر دایر باشد، این دومی مقدم است» (۱۳۷۶/۲/۱۳). در خصوص چگونگی تحقق مشارکت سیاسی، می‌توان تلقی مقام معظم رهبری از عدم تلازم مفهوم مردمی بودن با مشارکت‌سازی را مورد توجه قرار داد: «دولت مردمی فقط به این نیست که بروید میان مردم؛ این کار لازم است، اما کافی نیست؛ باید بتوانید مشارکت مردم را در کارهای گوناگون و بخش‌های گوناگون جلب کنید» (۱۴۰۱/۶/۸) که این مهم در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، سازوکار خاص خود را خواهد داشت.

بصیرت سیاسی: بصیرت در لغت به بینه و دلالتی که بوسیله آن هر چیز آنطور که هست، دیده شود، تعبیر شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ص ۱۰۶). برخلاف فرهنگ سیاسی محدود که شاهد دورماندگی آگاهی شهروندان از فرایندهای جاری است، جایگاه بصیرت در قدرت نرم جمهوری اسلامی، از رهگذر تشبیه آن به چشم انسان (۱۳۹۲/۱۰/۱۹)، روشن می‌باشد. در دیدگاه مقام معظم رهبری، بصیرت سیاسی با گزاره‌هایی نظیر، التفات به وظیفه در لحظه لازم (۱۳۹۴/۸/۲۰)، چگونگی سیر به اهداف (۱۳۹۵/۵/۳۱)، اشراف بر ایده‌های دشمن (۱۳۹۵/۸/۲۶)، شناخت اولویت‌ها (۱۳۹۳/۹/۶) و ژرف‌اندیشی نیازهای جامعه (۱۳۹۵/۶/۱۶) تبیین شده است. درخصوص تبارشناسی اثرگذاری این مفهوم، بر ساختگی معضلات و بلاهای تاریخی جامعه اسلامی از کم‌بصیرتی نخبگان، جلوه‌گر است که نادانسته، یاری‌گر جبهه باطل بوده‌اند: «به خاطر عدم آگاهی علما از حقایق جریان‌ات دنیا، خیلی ضربه خوردیم، به خصوص در دویست سال اخیر که دنیا شکل جدیدی پیدا کرد» (۱۳۶۸/۴/۲۰). به‌طور کلی، واکاوی بصیرت سیاسی در اندیشه مقام معظم رهبری، در دو سطح مدنظر می‌باشد: نخست، سطح بنیادی و لایه زیرین که در واقع، مُدرک جهان‌بینی توحیدی در حوزه اندیشگی است: «فرق بین نگاه توحیدی و نگاه مادی، معرفت الهی و معرفت مادی این است. این اساسی‌ترین پایه‌های بصیرت است» (۱۳۸۹/۸/۴). لایه دوم، معطوف به میدان‌داری بصیرت در مواجهه با حوادث سیاسی اجتماعی است که پیامدهای فقدان آن غیرقابل اغماض است: «شما اگر ندانی دشمن کدام طرف است، دوست کدام طرف است، توپخانه را که روشن کردی، به جای اینکه به دشمن بخورد، به دوست می‌خورد؛ بصیرت برای این است» (۱۳۹۵/۱۰/۱۹).

مقام معظم رهبری با استناد به حدیث «الْعَالِمُ بِزَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ الْوَلَّاسُ» (کلینی، ۱۳۹۳، ص ۲۶)، ضمن خرسندی از سطح بالاتر بصیرت آحاد مردم از متوسط جهانی (۱۳۹۲/۳/۸) انتقاد خویش را از اعوجاج محاسباتی نخبگان جامعه در بزنگاه‌های فتنه‌آلود دوران جمهوری اسلامی، ابراز نموده‌اند: «تعجب است! مردم معمولی و توده‌های مردم بصیرت سیاسی دارند، [اما] بعضی از نخبگان ما با تکیه بر توهمات که دارند، این بصیرت را ندارند» (۱۳۹۵/۸/۲۶). بر این اساس، با

اشاره به فرمایش علوی «لَا يَحْمِلُ هَذَا الْعَلَمُ إِلَّا أَهْلُ الْبَصَرِ وَالصَّبْرِ» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷۳)، تحلیل‌های بصیرتی و متقن اجتماعی را نه مبتنی بر ایمان صرف (۱۳۹۲/۰۱/۱۹) دانسته و اینچنین از نقش بصیرت سیاسی در هندسه قدرت نرم سخن می‌گویند: «وقتی حروف کلمه و یا جمله‌ای در جدول گذاشته می‌شود، باید عبارتی درست شود. بعضی‌ها نمی‌دانند حرفی که دارند در این خانه می‌گذارند، مکمل آن عبارت است. تمهیداتی فراهم می‌شود و اینها می‌آیند این حرف را در این خانه می‌گذارند «وَهُمْ يَحْسُبُونَ أَنَّهُمْ يَحْسِنُونَ صُنْعًا» (آل عمران، ۱۴۲) ... درست مثل یک پازل که جاها معین است و چه قطعه‌ای کجا باید گذاشته شود. نادانسته از من نوعی می‌خواهند که این قطعه را اینجا بگذارم، من هم فکر می‌کنم اشکالی ندارد» (۱۳۸۴/۳/۸).

مقاومت ملی: بسته بودن راه تسلط اجانب بر جامعه مسلمین تکوینی نبوده، بلکه تشریعی است (پرویزی و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۲۱۶) که قرائن تاریخی، بیانگر حضور استیلای خارجی به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده توسعه ایران است (متقی، ۱۳۷۹، ص ۲۹۰) که این مهم، جایابی عناصری همچون شهادت، خوداتکایی و بیگانه‌هراسی، را در نشانگان قدرت فرهنگی و نرم شیعه، موجب شده است. در دوران معاصر، انقلاب اسلامی توانست با به حاشیه‌راندن شکاف‌های سیاسی، فرهنگ مقاومت و پایداری را، در جهت نیل به حقیقت و عدالت را در جامعه ایران بازتولید نماید. به همین منظور، مقام معظم رهبری کارویژه انقلاب اسلامی را نفی «توسری خوری سیاسی» (۱۳۹۶/۷/۲۶) دانسته؛ مفهوم عدم وابستگی در برابر قدرت‌های بیگانه را تبیین می‌نمایند: «انقلاب همه وابستگی‌های رسمی کشور را نسبت به دستگاه‌های بیرون از این مرز قطع کرد ... می‌دانیم که وابستگی اقتصادی یا وابستگی فرهنگی به این آسانی قطع نمی‌شود. اما نمای بیرونی همه این وابستگی‌ها، وابستگی سیاسی است و با انقلاب اسلامی، حرف‌شنوی و تملق‌گفتن و رعایت مصالح مراکز قدرت جهانی را کردن، به کلی از بین رفت» (۱۳۸۱/۱۱/۱۵). مقام معظم رهبری، با طرح انگاره راهبردی «بی‌اعتمادی مطلق به قدرت‌های سلطه‌گر جهانی» (۱۳۹۵/۸/۲۶)، ذهنیت ملی‌گرایی را منطق شکل‌دهنده هویت و تولید مقاومت ملی برشمرده‌اند: «اولین احساسی که یک ملت در مقابله با روح و خوی استکباری دارد، احساس دینی نیست؛ احساس غیرت ملی است؛ احساس هویت و احساس وجود است؛ چون استکبار وقتی وارد کشوری شد و بر آن کشور مسلط گردید، هویت ملی آن ملت را انکار می‌کند. منابع آن کشور را غارت می‌کند، در امور سیاسی آن کشور دخالت می‌کند؛ اما همه اینها فرع انکار هویت آن ملت است» (۱۳۷۸/۸/۱۲). قابل اذعان است که در گستره جنگ‌های جدید، هدف دشمن، کاهش فزاینده پایداری مردم از رهگذر تغییر نگرش‌های ذهنی آن‌ها است. لذا، بهترین راه حل، بهره‌گیری از ادراک صحیح مراتب وابستگی به دشمن و نسبت‌سنجی آن،

در جهت بی اعتبارسازی رویکردهای جنگ نرم می باشد: «در درجه اول، وابستگی های سیاسی است ... وابستگی سیاسی موجب می شود که طبعاً فرهنگ هم نفوذ کند، اقتصاد هم نفوذ کند ... وابستگی سیاسی ... چیز خطرناکی است» (۱۳۹۶/۷/۲۶). در گام بعد تهییج جهت گیری های ذهنی و ذوقی مردم در راستای شناخت دشمن و فروپاشی روش های خصم آلود، قابل رصد می باشد: «یکی از خطراتی که هر ملت را تهدید می کند، این است که دشمن خودش را شناسد، دشمن خودش را دشمن نداند؛ یا دوست بداند یا بی طرف بداند؛ این خطر خیلی بزرگی است. این خواب رفتگی است. هم دشمن را بشناسید، هم روش های دشمنی اش را بشناسید» (همان). روشن است که در نگاه واقع بینانه و عقلانی، اساساً مقاومت ملی، زاییده ایده توهم توطئه در تعامل با نظامات سیاسی نیست، بلکه ضمن تعامل همه جانبه براساس سه عنصر حکمت، عزت و مصلحت، اجتناب از انقیاد سیاسی ضروری به نظر می رسد: «یکی از عناوین مهم این انقلاب، انقلاب «نه شرقی، نه غربی» بود؛ ... یعنی چه؟ یعنی ما مجذوب غرب نباشیم، تحت تأثیر غرب نباشیم، پذیرای فرهنگ غربی نباشیم، در زمینه سیاسی تحت تأثیر غرب نباشیم، ملحق به غرب نباشیم ... من نمی گویم با دنیا قطع رابطه کنید، این اصلاً نظر بنده نیست. از اول انقلاب، بنده جزو آن آدم هایی بودم که اصرار داشتم بر ارتباط؛ الان هم همان عقیده را دارم، لکن بحث من این است که ما پای قدرتمند و طبیعی خودمان را با عصای بیگانه عوض نکنیم» (۱۳۹۶/۶/۳۰).

۵. نتیجه گیری

(۱) منطق شکل دهنده تحلیل گفتمان، پاسخ به پرسش از چگونگی وقوع تحولات اجتماعی است که گفتمان انقلاب اسلامی با خوانشی جامع از اسلام ناب و جمهوریت، دال هایی را در راستای تبیین و معنا سازی تحولات سیاسی داخلی و خارجی، باز تولید نموده است.

(۲) فرهنگ سیاسی به عنوان جزئی از هویت جامعه، زاییده گفتمان است و در واقع، گفتمان به مثابه ظرفی برای مظروف (فرهنگ سیاسی) پنداشته می شود که هر دو با تنازع و غیریت سازی، در پی رسیدن به هژمونی هستند.

(۳) در گفتمان پاتریمونیال پهلوی، فرهنگ سیاسی حاکم، در مدار و محور دو الگوی فرهنگ سیاسی محدود و تبعی قرار می گرفت. وضعیتی که با ویژگی هایی مانند اضمحلال خودآگاهی، فقدان اعتبار نقش شهروندان در سیاست گذاری و رابطه منفعلانه مردم با نظام سیاسی و دورماندگی از سیاست، سرانجام رو به افول رفت.

(۴) مقام معظم رهبری با تشریح امکان هم نهادی اسلام با مردم، در تقابل دو الگوی اسلام آمریکایی (سکولارها و متحجرین)، درصدد سازماندهی الگویی از فرهنگ سیاسی است که در آن،

فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو جایگزین انفعال و انقیاد شود. ایشان با نفی مہجوریت سیاسی مردم، فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو را به‌مثابه بستر تکامل سه حوزه ایستار، احساس و ارزشیابی شهروندان می‌داند که البته منطبق با هنجارهای دینی و استلزامات مردم‌سالاری، صورت‌بندی می‌گردد.

۵) در حکمرانی حکیمانه مقام معظم رهبری، تولید قدرت، متکی بر سنن الهی و با غایت هدایت‌گری است و عدم قرابت آن با رهیافت‌های مدرن از قدرت، گویاست. در این رهیافت، قدرت هدایت‌محور، با قدرت سخت، سنخیت ذاتی و اصیل نداشته و سعادت حقیقی مردم نه از اولویت‌های غیرواقعی و ذائقه‌های رسانه‌ای دنیای مدرن، بلکه از رهگذر متقاعدسازی و بالندگی ذهنیت آزاد انسان در نیل به زیست سیاسی شایسته می‌گذرد. اینجاست که قدرت نرم موضوعیت یافته، ماهیت نرم‌افزاری آن با فرهنگ سیاسی خط و ربط پیدا می‌کند.

۶) درک صحیح سیاسی و کنش‌گری فعالانه جمهور مومن، جوهره فرهنگ سیاسی مشارکت‌جو است؛ پس تولید قدرت نرم در راستای تأمین و تحقق کرامت سیاسی یکایک مردم در عرصه جهانی است که این مهم، در تعیین مولفه‌های قدرت نرم ایفای نقش می‌نماید.

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

- آلموند، گابریل؛ وربا، سیدنی (۱۹۶۳). فرهنگ مدنی، مشاهیر. تهران: دنیای اقتصاد.
- استونز، راب (۱۳۸۷). متفکران بزرگ جامعه‌شناسی. تهران: مرکز.
- اسلامی، مسعود (۱۳۷۷). تحلیل سیاسی از تشخیص تا تجویز. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۲(۱)، ص ۹۸-۷۹.
- افتخاری، علی اصغر (۱۳۹۳). ناسیونالیسم و هویت ملی در اندیشه آیت الله خامنه‌ای. پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۴(۱۱)، ص ۱۹-۴۳.
- افروغ، عماد (۱۳۸۷). هویت ایرانی و حقوق فرهنگی. تهران: سوره مهر.
- پرویزی، محمدمهدی؛ دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال؛ جمشیدیان، هادی؛ اکبری، بهرام (۱۴۰۲). ارائه راهبردهای جمهوری اسلامی در قبال بیداری اسلامی. امنیت ملی، ۱۳(۵۰)، ص ۲۱۱-۲۴۲.
- جدیدی، علی؛ نصیری، سوناز؛ برزین، سید صاحب (۱۴۰۰). منابع قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران (۲۰۱۰-۲۰۲۰). مطالعات قدرت نرم، ۱۱(۴)، ص ۲۹-۵۴.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۴). مبادی اخلاق در قرآن. قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱/۱/۲۷). درس خارج فقه. قابل دسترسی در: <https://hawzah.net/fa/News/View/91906>
- حسینی‌زاده، محمدمهدی (۱۳۸۷). اسلام سیاسی در ایران. قم: دانشگاه مفید.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۷). روش‌شناسی علوم سیاسی. قم: دانشگاه مفید.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۰۶/۰۶). بیانات در نخستین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت سیزدهم. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48588>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۱/۱). بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2936>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۱/۱). بیانات در حرم مطهر رضوی. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25993>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۱/۱). بیانات در حرم مطهر رضوی. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29236>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۱/۱). بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36091>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۳/۱). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42633>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۴/۱). بیانات در دیدار جمعی از مسئولان جهاد دانشگاهی. قابل دسترسی در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3236>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۵/۱). *بیانات در دیدار دانشجویان*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27046>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۵/۱۲). *بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3300>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۶/۱۲). *بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30653>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۲/۸/۱۲). *بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2691>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۸/۱۲). *بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2978>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۲/۱۳). *بیانات در دیدار جمعی از روحانیون*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2836>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹/۳/۱۳). *بیانات در دیدار با شرکت‌کنندگان در سی و یکمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن*

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26600>

کریم. قابل دسترس در:

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۴/۱۳). *بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30199>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲). *اجوبه الاستفتانات*. تهران: انقلاب اسلامی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۳/۱۴). *خطبه‌های نماز جمعه در دهمین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2955>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۳/۱۴). *بیانات در مراسم پانزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3233>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۳/۱۴). *بیانات در مراسم هفدهمین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3341>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۳/۱۴). *بیانات در مراسم بیست و دومین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12595>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۳/۱۴). *بیانات در مراسم بیست و هشتمین سالروز رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36745>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۳/۱۴). *بیانات در مراسم بیست و نهمین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39796>

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۳/۱۴). *سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی و دومین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47991>

دسترس در:

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۶/۱۴). *بیانات در دیدار جمعی از شعراء*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8001>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۶/۱۴). بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23810>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۷/۱۴). بیانات در دانشکده علوم دریایی نوشهر. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8162>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۱۱/۱۵). بیانات در دیدار مسئولان سازمان صدا و سیما. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7227>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰/۶/۱۵). بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3082>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۱۱/۱۶). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=44827>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۶/۱۶). بیانات در اولین جلسه درس خارج فقه در سال تحصیلی جدید. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34309>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۷/۱۶). بیانات در دیدار نمایندگان نهاد نمایندگی ولی فقیه در دانشگاه‌ها. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24769>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۱۰/۱۷). بیانات در دیدار مردم قم. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=28598>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۳/۱۷). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36775>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۸/۱۷). بیانات در دیدار روحانیون استان سمنان. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8841>
- خامنه‌ای، سید علی (۷۷/۲/۱۸). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2886>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۸/۱۸). بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران استان سمنان. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3363>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۸/۱۸). بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران استان سمنان. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=336>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۱/۱۹). شرح حدیث در ابتدای جلسه درس خارج فقه. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=45910>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۵/۱۰/۱۹). خطبه‌های نماز جمعه تهران. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21488>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۱۰/۱۹). بیانات در دیدار مردم قم. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24940>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۱۰/۱۹). بیانات در دیدار با مردم قم. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=35367>

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۱۱/۱۹). *بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی و پدافند هوایی ارتش*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=49572>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۲/۱۹). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان استان کرمان*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3290>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۹/۱۹). *بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=24721>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۳/۲۰). *بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39877>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۴/۲۰). *بیانات در دیدار مدرّسان، فضلا و طلاب حوزه علمیه مشهد*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2137>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۶/۲۰). *خطبه‌های نماز جمعه تهران*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8033>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۶/۲۰). *بیانات در دیدار کارگزاران حج*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23963>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۸/۲۰). *بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها، پژوهشگاه‌ها، مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=31386>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹/۱۲/۲۱). *بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47510>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۹/۱۲/۲۱). *بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47510>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۳/۲۱). *بیانات در اولین دیدار با نمایندگان مجلس هشتم*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4029>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰/۹/۲۱). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10881>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). *بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۱۲/۲۲). *بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7585>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۳/۲۲). *بیانات در دیدار مسئولان نظام*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36824>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۶/۲۲). *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2182>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۱۲/۲۵). *بیانات در دیدار اعضای مجمع نمایندگان طلاب و فضلاء حوزه علمیه قم*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32763>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۴/۲۵). *بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان نیروی انتظامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2844>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۴/۲۵). *بیانات در دیدار کارگزاران حج*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=40145>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۵/۲۵). *بیانات در دیدار جمعی از مسئولان وزارت امور خارجه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=1173>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹/۶/۲۵). *بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10141>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۶/۲۵). *بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30791>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۷/۲۵). *بیانات در دیدار دانشجویان نمونه و نمایندگان تشکلهای مختلف دانشجویی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3357>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۱۲/۲۶). *بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3057>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۳/۲۶). *سخنرانی تلویزیونی در آستانه برگزاری انتخابات*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48061>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۳/۳/۲۶). *بیانات در دیدار جمعی از مدال‌آوران المپیادهای علمی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=56701>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۷/۲۶). *بیانات در دیدار نخبگان جوان علمی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=37949>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۸/۲۶). *بیانات در دیدار مردم اصفهان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34912>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۹/۲۶). *خطبه‌های نماز جمعه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2984>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲/۹/۲۶). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان قزوین*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=5703>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۰/۶/۲۷). *بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان سپاه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2490>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۷/۲۷). *بیانات در دیدار نخبگان و استعدادهای برتر تحصیلی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51184>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۱۱/۲۸). *بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22042>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۱۱/۲۸). *بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32331>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۰/۲/۲۸). *بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3066>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲/۱/۲۹). *بیانات در دیدار رضائی دانشجویان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=52554>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۱۱/۲۹). *بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=41740>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۳/۲۹). *بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3344>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۳/۲۹). *بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3344>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۴/۲۹). *بیانات در سالروز عید سعید مبعث*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7435>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲/۶/۲۹). *بیانات در دیدار پیشکسوتان و فعالان دفاع مقدس و مقاومت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=53887>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۹/۲۹). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان و طلاب به مناسبت روز وحدت حوزه و دانشگاه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2234>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱/۵/۳). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20534>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۹/۳). *بیانات در دیدار بسیجیان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34995>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۶/۳۰). *بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=37721>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۵/۵/۳۱). *بیانات در دیدار کارگزاران نظام و سفرای کشورهای اسلامی در سالروز عید مبعث*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3348>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۵/۳۱). *بیانات در دیدار ائمه جماعات مساجد استان تهران*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34109>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۱۱/۴). *بیانات در دیدار اعضای هیأت علمی کنگره امام خمینی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2988>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۷/۱۲/۴). *بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7571>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۳/۴). *بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50317>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹/۸/۴). *بیانات در دیدار دانشجویان و جوانان استان قم*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10456>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۹/۴). *بیانات در دیدار جمع کثیری از بسیجیان کشور*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8430>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۳/۵). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان بسیجی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3292>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۵/۵). *بیانات در دیدار اعضای ستادهای نماز جمعه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3133>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶/۹/۵). *بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2860>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۵/۶). *بیانات در دیدار اعضای مجمع جهانی اهل بیت و اتحادیه رادیو و تلویزیون‌های اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30524>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۱/۶). *بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا(ع)*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3001>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۱/۶). *گزیده‌ای از بیانات در دیدار خانواده شهید صمدیان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36147>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷/۴/۶). *بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=40036>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲/۴/۶). *بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=53222>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۵/۶). *بیانات در دیدار دانشجویان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23346>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۶/۶). *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23715>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰/۶/۶). *بیانات در نخستین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت سیزدهم*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48588>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۹/۶). *بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=28344>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۱/۵/۷). *بیانات در دیدار جمعی از روحانیون*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2628>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۳/۸). *بیانات در دیدار نمایندگان مجلس*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3293>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۳/۸). *بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22728>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۸/۵/۸). *بیانات در خطبه‌های نماز جمعه*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2962>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۶/۸). *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3304>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۴/۶/۸). *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3304>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۸/۶/۸). *بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7959>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱/۶/۸). *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=50834>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۴/۲۰). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30255>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۱۲/۹). *بیانات در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3053>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۷/۹/۲۴). *بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4992>
- خواجeh سروی، غلامرضا؛ رادفر، فیروزه (۱۳۹۶). تبیین تحول گفتمانی فرهنگ سیاسی: مطالعه موردی فرهنگ سیاسی ایران. *رهیافت انقلاب اسلامی*، ۱۱ (۳۸)، ص ۲۲-۳.
- درخشه، جلال؛ افتخاری، اصغر؛ ردادی، محسن (۱۳۹۴). تحلیل مضمونی اعتماد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای. *جستارهای سیاسی معاصر*، ۶ (۳)، ص ۵۳-۷۲.
- راش، مایکل (۱۳۷۷). *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی*. منوچهر صبوری. تهران: سمت.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۹۱). *اقتصادگرایی در عصر قاجار*. تهران: موسسه نشر فرزاد روز.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷ق). *المیزان*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- قوام، سید عبدالعلی (۱۳۸۲). *سیاست‌های مقایسه‌ای*. تهران: سمت.
- قوام، سید عبدالعلی (۱۳۹۰). *چالش‌های توسعه سیاسی*. تهران: قومس.
- کسرائی، محمدسالار؛ پوزش شیرازی، علی (۱۳۸۸). نظریه گفتمان لاکلا و موف، ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی. *سیاست*، ۳۹ (۳)، ص ۳۳۹-۳۶۰.
- کسرائی، محمدسالار؛ پوزش شیرازی، علی (۱۳۹۰). تحلیل گفتمان جنبش دانشجویی پس از پیروزی انقلاب اسلامی با استفاده از نظریه گفتمان لاکلا و موف (۱۳۷۶-۱۳۵۸). *سیاست*، ۹ (۱۹)، ص ۲۲۷-۲۴۵.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۹۳). *اصول کافی*. ترجمه حسین استادولی. قم: دارالتحقیق.
- گیدنز، آنتونی؛ بردسال، کارت (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی*. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- لاکلاو، ارنست؛ موف، شنتال (۱۳۹۲). *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی دموکراتیک*. ترجمه محمد رضایی. تهران: ثالث.
- مارش، دیوید؛ استوکر، جری (۱۳۸۸). *روش و نظریه در علوم سیاسی*. ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مانهایم، کارل (۱۳۸۰). *ایدئولوژی و اتوپیا: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی شناخت*. ترجمه فریبرز مجیدی. تهران: سمت.

متقی، ابراهیم (۱۳۷۹). کارکرد نظام سلطه در روابط بین‌المللی از دیدگاه امام خمینی. علوم سیاسی، ۲(۵)، ص ۳۰۶-۲۷۸.

مشیرزاده، حمیرا؛ مسعودی، حیدرعلی (۱۳۸۸). هویت و حوزه‌های مفهومی روابط بین‌الملل. سیاست، ۹(۴)، ص ۲۷۱-۲۵۱.

نای، جوزف (۱۳۸۷). قدرت نرم ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل. ترجمه مهدی ذوالفقاری و سید محسن روحانی. تهران: دانشگاه امام صادق(ع).

هیوود، اندور (۱۳۸۹). کلیدواژه‌ها در سیاست و حقوق عمومی. ترجمه اردشیر امیر ارجمند و قاسم موالی‌زاده. تهران: امیرکبیر.

هیوود، اندور (۱۳۹۱). مفاهیم کلیدی در علم سیاست. ترجمه عباس کاردان و سعید کلاهی خیابان. تهران: آموزش انقلاب اسلامی.

Nye, J. (1990). Soft Power. *Foreign Policy*, no. 80, p. 153-171.